

אנור שאול ז"ל

ראשון המשוררים היהודים
בעיראק בשפה הערבית

שמואל מורה

חילה, עיראק, 1904 —
קיראן, כ"א בכסליו תשמ"ה
(15 בדצמבר 1984)

בקרב יהדות עיראק היה אנור שאול (בן-שאול) ראשון המשוררים בשפה הערבית הספרותית ומחלוצי המשכילים החילוניים, מנהיג הדור הראשון של סופרים ומשוררים, חניכי בית-הספר כל ישראל חברים, שהושפעו מהספרות העברית החדשה. הוא גם היה חלוץ הסיפורת הערבית בעיראק וממייסדי העיתונות הספרותית-חברתית-מדינית בתוכה, אשר יחד עם סופרים יהודים אחרים, הביא את נוסחי הכתיבה הרומאנטית והכתיבה הריאליסטית של הספרות הצרפתית והאנגלית לספרות הערבית בארץ זו.

הוא נולד בעיר חילה, שעל הפרת התיכון, בשנת 1904. מצד אימו היה נכדו של הרמן רוזנפלד, חייט יהודי שהיגר מאוסטריה לעיראק והתחתן עם יהודייה בגדאדית, ומצד אביו — נצר למשפחת ששון הידועה. הוא התייתם מאימו בהיותו בן 7 חודשים, ומשפחתו מצאה לו מינקת מוסלמית, כך נעשה אח-ליניקה של מוסלמי מהעיר חילה. בהיותו בן עשרים ערך את השבועון הציוני בשפה הערבית 'אל-מצבאח' (המנורה, 1927-1924), יחד עם מייסדו, עו"ד סלמאן שינה (מוזכר 'אגודה עברית ספרותית' הציונית, 1920). בהיותו בן 25 יסד אנור שאול את 'אל-חאצד' (הקוצר, 1929-1938), אחד השבועונים הספרותיים, החברתיים והמדיניים הטובים בעיראק. במאמרי המערכת ובכתבות שבועונו ביקר בחריפות את שרי הממשלה ופקידיה הבכירים על התעשרותם המהירה ועל זילזולם בתפקידיהם והעיר על מחדלים שהתגלו. הוא גם התקיף בשבועונו את הנאציזם והפאשיזם וגרוריהם בעיראק ותמך בדמוקראטיה המערבית — וכך עורר עליו את זעמו של ד"ר גרובה, שגריר גרמניה הנאצית, שהתלונן כמשרד הפנים העיראקי על הקו האנטי-נאצי שנקט שאול.

אנור שאול בלט בגאוותו המוצהרת ביהדותו, גם כשהדבר היה כרוך בסכנה. הסופר העיראקי ג'עפר אל-ח'לילי מספר בספרו 'הסיפור העיראקי בעבר ובהווה', כי שאול הצטיין בגאוותו ובאומץ-ליבו, אל-ח'לילי הסביר זאת בכך, ששאול 'לא נולד בבגדאד שם היהודים חוששים מהמוסלמים בגלל היותם מיעוט נרדף'. אנור שאול היה נעים

הליכות, אציל נפש, חביב על כל מי שהכירו ומסור לידידיו. כאשר המשורר העיראקי מערוף אל-רוצאפי היה במצוקה כלכלית הוא פנה אליו לעזרה. בתור עורך-דין (1932-1969) שימש שאול יועץ משפטי של הקופה הפרטית של בית-המלוכה בעיראק (1935-1949) והגן על יהודים שהואשמו בקומוניזם. הוא ייצג את המשכילים היהודים ככנסים וכהספדים לרגל פטירתם של גדולי האומה הערבית, שנערכו לפעמים כמסגדים, והיה חבר במשלחות רבות של הקהילה היהודית שנתקבלו על-ידי המלך פיצל הראשון. הוא גם הכיר סופרים ערביים מארצות ערב והיה חבר המשלחת העיראקית שקיבלה את פני המשורר ההודי רבינדראנאת טאגור, שביקר בעיראק בשנת 1932. לרגל מאורעות אלה חיבר שאול שירים מרשימים.

בעיראק יצאו לאור עשרה ספרים שכתב אנוור שאול, ובהם: שירים, סיפורים ותרגומים מהספרות המערבית. קובץ שיריו הראשון 'לחישות הזמן' (בגדאד 1956) הכיל שירים שחיבר בין השנים 1925-1955. שירים אלה מעידים על פעילותו הספרותית, החברתית, התרבותית והפוליטית של המשורר ועל היותו מעורה ואהוד בחוגי הצמרת הספרותית בעיראק. בקובץ זה כלולים שירים בשבח צבאות בנות-הברית ששיחררו את אירופה מעול הנאצים ושירים החוגגים את תבוסת גרמניה הנאצית, שירים ששודרו מתחנת השידור הבריטית בלונדון.

סגנונו של אנוור שאול הוא רהוט ומלוטש. שירי האהבה ושירי הטבע שלו הם עדינים, ליריים ומצטיינים ברגש, בדמיון ובתמונות פיוטיות מרשימות. הוא היה משורר חברתי ופוליטי מובהק וגייס את חרוזיו לשיחרור האשה במזרח, לשוויון, לאחווה ולצדק והיה פה לעלובי החיים, המדוכאים והעניים.

על-פי קביעת חוקרים ומבקרים ערבים, נמנה אנוור שאול עם מניחי היסוד של הסיפור הריאליסטי בעיראק והיה הסופר השני בעיראק שפירסם קובץ סיפורים. קובץ הסיפורים הראשון שפירסם, 'הקציר הראשון' (בגדאד 1930), הניח את היסוד לסיפור החברתי המקומי בעיראק, המטפל בפשוטי-העם, בבעיותיהם ובעולמם הנפשי. בהקדמתו לקובץ זה מציין אנוור שאול, כי לקח על עצמו תפקיד כבד, בנסותו ליצור סיפור עיראקי בבחינת יש מאין. הוא הכיר בתפקידו החלוצי בתחום זה וניתח את המכשולים שעמדו על דרכו של סופר יוצר ומחדש בחברה קופאת על שמריה, אשר אינה מאפשרת חופש מחשבה, וקהל קוראיה לא התרגל לקרוא סיפורת המטיחה ביקורת כלפיו. מאמציו המתמידים בתחום הסיפור הקצר פילסו את הדרך לסופרים אחרים וכיוונו את הסיפור העיראקי לאפיק ריאליסטי-חברתי. אנוור שאול לא רק העמיד את הקורא על העקרונות האמנותיים של הסיפור הקצר, אלא גם עודד את הסופרים לנסות את עטם בז'אנר חדש זה. הוא הכריז בשבועונו על מתן פרסים כספיים לסיפור קצר בעל רמה נאותה, ואף הבטיח לשלם שכר-סופרים למחבריהם, וזאת כאשר לא היה נהוג בעיראק לשלם תמלוגים לסופרים.

אנוור שאול גם עודד את הפעילות היהודית בתחום התיאטרון הערבי בעיראק, השתתף בכמה הצגות כשחקן ואף תירגם מחזות מצרפתית ומאנגלית לתיאטרון. בשנת 1925 הוא תירגם מצרפתית לערבית את המחזה 'רבקה' מאת ג'וי דאבלין (אשתו הצרפתייה של רופא נוצרי עיראקי), והתרגום עורר עניין בקרב יהודים, נוצרים ומוסלמים, משום שתיאר את עקידת יצחק ונישואי יצחק לרבקה. המחזה השני שתירגם, 'וילהלם טל' מאת המשורר האנגלי ריצ'ארד שרידאן, הועלה על-ידי תלמידי בית-הספר התיכון המרכזי של הקהילה היהודית בבגדאד, בסוף שנת 1931.

אנור שאול פירסם גם שני קובצי סיפורים מתורגמים מאנגלית ומצרפתית, ובאחד מהם ('מבחר סיפורים מהמערב', 1937) נכלל סיפור מאת שלום אש, שנכתב במקורו ביידיש אך תורגם מאנגלית.

על מידת ההערכה של החוגים הספרותיים בעיראק כלפי שירתו ואישיותו מלמדת הזמנתו להשתתף, יחד עם המשורר היהודי מאיר בצרי, בנציגות הסופרים העיראקיים בוועידת הסופרים הערביים, שנערכה בכגדאד ב־1969. בוועידה הוא דיקלם שיר, שבו התלונן על מצב היהודים בארצות ערב, הנאשמים בכגידיה, למרות נאמנותם. כאשר אושפז בבית־חולים בכגדאד לאחר התקף לב, שלח נשיא עיראק את נציגו האישי לבקרו עם זר פרחים. בספרו האוטוביוגרפי מספר שאול, כי ארבעה בתי שיר שכתב על היותו יהודי החי בצל דת האסלאם הסובלני זכו להערכת סגן־נשיא עיראק דאז, צאלח מהדי עמאש, אשר ציווה לפרסמם בעיתון הרשמי 'אליג'מהוריה'. כהוקרה לכשרונו השירי של אנור שאול, גם ציווה עמאש לשחרר את הסופר היהודי מאיר בצרי מבית־הסוהר, שהושלך אליו באשמת קשר עם מרגלת אמריקאית (באמת היתה זו חוקרת אמריקאית, שראיינה חוקרים ואישים על ממשלות עיראק בשנות העשרים). עם עלייתו לישראל בשנת 1971 החל אנור שאול בתנופה מחודשת של פעילות ספרותית וכתב על בעיות חברתיות, כמו: פרוטקציה, מיסים ואופנת הלבוש של נערות. הוא גם חיבר שירים בעברית. בישראל יצאו לאור ספרו האוטוביוגרפי 'סיפור חיי בארם־נהריים', 1980 (באמצעות אגודת האקדמאים יוצאי עיראק), וקובץ שירים שכתב לאחר עלייתו ארצה 'ועלה שחר חדש', 1983 — שניהם בערבית. בעלי בית־הדפוס הערבי במזרח ירושלים שבו נסדר קובץ זה סירבו להמשיך בהדפסתו, בטענה שהשירים על מלחמת יום־הכיפורים פוגעים ברגשות הערבים והמדפיסים חששו כי יבולע להם מידי החוגים הערביים הלאומניים. המו"ל, אגודת האקדמאים יוצאי עיראק, דחה את הטענה הזו וציין, כי אין בית־דפוס יכול לשמש צנזור ערבי על שיריו של משורר שכל מטרתו היא לקרוא לאחווה, להבנה ולשלום בין ישראל לערבים. שירו על יוזמת השלום של אנואר אל־סאדאת, ששודר מקול ישראל בערבית ופורסם בקובץ זה, עשה רושם גדול במצרים, ועיתונים מצריים ציטטו אותו.

אנור שאול פירסם ושידר ראיונות על חייו הספרותיים והחברתיים בעיראק — בעיתונות הערבית בארץ, בשידורי קול ישראל ובטלביזיה הישראלית בערבית. בשנת 1983 הוא זכה בפרס ראש־הממשלה ליצירה בשפה הערבית, על קובץ שיריו 'ועלה שחר חדש'. הוא הניח אחריו אשה, אסתר־נה בת אברהם חיים, זקן חברי הפארלמנט העיראקי לשעבר. היא הכירה את בעלה לאחר שפירסמה סיפורים קצרים, שעוררו את הערכתו, בשבועונו 'אל־חאצד'.

פטירתו היא אבדה גדולה למשפחתו, לידידיו ולחיי הספרות בשפה הערבית בארץ.